

95

ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

SAYI: 2

SAMSUN — 1987

MUHAMMED B. PİR ALİ BİRGİVİ
VE
"RİSÂLE Fİ USULİ'L-HADİS" İN TERCÜMESİ*

Doç. Dr. Sadık CİHAN

Doğumu ve Yetiştirilmesi : 928/1522 de Balıkesir'de doğdu¹. Tahsile babasının yanında başladı. Mantık ve bazı ilimleri okudu. Kur'anı Kerimi ezberledi. Babası onu tahsilini tamamlamak için Semâniye Medresesine gönderdi². İstanbul'da Ahizâde Mehmet Efendiye (Ö. 989/1581) ve sonra da Kadiasker Abdurrahman Efendiye (Ö. 1000/1591) intisap etti.

Tahsilini tamamladıktan sonra İstanbul medreselerinde ders verdi. Tedrisle meşgulken Abdurrahman Karamani'ye mensup olarak Bayramiye tarikatına girdi.

Birgivi, Abdurrahman Efendi'nin delâletiyle Kanuni Sultan Süleyman zamanında Edirne'de Kassam-ı Askeri mansıbını aldı. Fakat bir az sonra memuriyet ve tedris hayatından el çekmek istemiş ise de şeyhi vaaz ve tedrişten tamamiyle vazgeçmesine razı olmadı.

İl. ci Selim'in hocası Atâullah Efendi Birgi'de yaptırdığı medresenin müderrisliğini Mehmet Efendi'ye verdi ve o da Birgi'de tedris ve telif ile meşgulken 981/1573 de vefat etti.

-
- (*) Osmanlı Devri Hadis Yazarları Üzerine Araştırma. Seri: 3
İmamı Birgivi'nin hayatını ve eserlerini geniş olarak inceleme gereğini duymadık. Çünkü bu hususta oldukça geniş araştırmalar vardır. Gayemiz Birgivi'nin usulü hadis risâlesini tercüme ve diğer hadis eserlerine temastır.
- (1) Şemseddin Sami, Kâmusu A'lâm, İstanbul, 1306/1889, II, 1284-85; İslâm Ansiklopedisi. İstanbul, 1979, II, 634.
- (2) Atâî, Hadâiku'l-Hakâik, İstanbul Nuri Osmaniye Kütüphanesi, nr. 3314, vrk. 112.

Birgivi diye anılmasının sebebi hayatının uzun bir kısmını orada geçirdiğinden dolayıdır³.

Usulü Hadis Risâlesinin Yazılış Gayesi ve Medreselerde Okutulması

Müellif İstanbul medreselerinde ders okuturken öğrencilerinin usulü hadis ilmindeki bazı zorluklarını izâle etmek, daha doğrusu İslâmi İlimlerin diğer branşlarında tahsil yapanlara ve hadis ilmine yeni başlayanlara rehber olması için bu özlü risâleyi yazmıştır. Bu hususa risâlesinin başında : "Ey sadık talebe; hadis ehlinin istilahları vardır, muhaddislerin gayelerini anlamak isteyen kimsenin istilahları bilmesi gereklidir" demiştir.

16. cı asırda yazılan bu risâlenin, kendinden sonraki asırlarda Osmanlı medreselerinde okutulduğu kanaatındayım. Rehber olarak kabul edilen bu risâlenin bazı alimler tarafından şerh ve haşiyeler yapılması buna delildir. Çünkü genellikle Osmanlı medreselerinde İslâmi ilimlere ait okutulan herhangi bir eserin diğer eserlere göre daha çok şerh ve haşiye yapıldığını görmekteyiz. Meselâ, ibn Hacer el - Askalâni'nin (Ö.852/1449) "Nuhbetü'l-fiker" isimli usulü hadis eseri Osmanlı medreselerinde okutulduğu için, üzerine ençok şerh ve hâşiye yapılan eserdir⁴.

Ayrıca eserin son devirlerde birkaç kere basılması da risâleye verilen bir değer in ifâdesidir. Bu hacimde birçok risâle yazılmasına rağmen, bunlardan hiç birine aynı alâkanın olduğunu görmemekteyiz. Risâlenin rağbet görmesi müellifinin meşhur bir kimse olması şeklinde düşünülebilirse de, esasta risâlenin son derece derli toplu yazılmasındandır. Nitekim Davud el-Karsi'nin (Ö. 1160/1747), Birgivi'nin risâlesine yaptığı "Şerhu alâ Usulü'l-Hadis Birgivi" isimli şerhindeki şu sözü görüşümüzü teyit eder: "Sahihi Buhari'ye başladığım zaman usulü hadise ihtiyaç duyulduğunu

(3) İslâm Ansiklopedisi, II, 634; Mehmet Süreyya, Sicill Osmanî, 1308, Matba-ı Amîre, IV, 121; Türk Ansiklopedisi, Ankara, 1952, Milli Eğitim Basımevi (Fasikül, 41-48) IV, 432; Atâi, Zeyl-i Şakâkı Nu'maniye, İstanbul, 1268/1852, I, 179-180; Bağdadlı İsmail Paşa, Hediye'tü'l-Arifin ve Esmâ'tü'l-Müellifin, İstanbul, I. cilt 1951, II. cilt 1955, II. 252. Buna göre 926/1520 de doğmuştur.

Başka yerde de 929/1522 olarak gösterilmiştir. (Bkz. Ömer Rıza Kahale, Mu'cemü'l-Müellifin, Şam, 1960, II, 123).

(4) Bkz. "Osmanlı Devri Türk Hadiscileri Tarafından Yazılan Usulü Hadis Eserleri, Risâleleri ve Nuhbetü'l-Fiker Üzerine Yapılan Şerh ve Haşiyeler" isimli makalemiz. Atatürk Üniversitesi, İslâm İlimleri Fakültesi Dergisi, sayı. 1, 1975, s. 134.

müşâhede ettim. Telif edilenler arasında en iyisini araştırdım. Nihayet Birgivi'nin risâlesini buldum."⁵

Risâlenin Yazma ve Basma Nüshaları

a) — Yazmalar :

- 1 — S.K. — Ali Emiri Efendi Ksm, nr. 264. (vrk. 1b - 5b).
- 2 — S.K. — Hasan Hüsnü Paşa Ksm, nr. 201/2. ci risâle. (vrk. 24b - 28a) 1174/1760 da istinsah edilmiştir.
- 3 — S.K. — Fatih Ksm, nr. 5394 (vrk. 11b - 15b), 1214/1799 da istinsah edilmiştir.
- 4 — S.K. — Hacı Mahmut Efendi Ksm, nr. 743 (8 vrk.) ve nr. 748 (4 vrk).
- 5 — S.K. — İbrahim Efendi, nr. 411 (vrk. 89b - 91a), 1237/1821 de istinsah edilmiştir.
- 6 — S.K. — Lâleli Ksm, nr. 3704 (vrk. 112b - 119a).
- 7 — S.K. — Reşid Efendi, nr. 1090 (vrk. 1b - 5a)
- 8 — S.K. — Tırnovalı Ksm, nr. 1861 (vrk. 59b - 62a), 1265/1846 - 47 de istinsah edilmiştir.
- 9 — S.K. — Yazma Bağışlar, nr. 595 (vrk. 83b - 89a), nr. 1109 (7 vrk), 1266/1849 da istinsah edilmiştir ve nr. 1110 (5 vrk.)
- 10 — Edirne Selimiye Camii Kütüphanesi, nr. 495/2. ci risâle.

b) Basmalar :

- 1 — İstanbul, 1275 Kışla-i Hümayun Matbaası, taş basması, Gümüşhaneli'nin "Râmuzu'l-ehâdisi" ile bir arada 568 sayfalık bir kitap halinde basılmıştır.
- 2 — İstanbul, 1288, Şeyh Yahya Efendi Matbaası (Davudi el-Karsî'nin şerhiyle bir arada basılmıştır).

(5) S.K. — Çelebi Abdullah Ksm, nr. 388, vrk. 195-196.

3 — İstanbul, 1326, Mahmut Bey Matbaası, taşbasması (Davudî el-Karsî'nin şerhiyle bir arada basılmıştır. Risâle 42-48. ci sayfalar arasındadır. Tercüme ettiğimiz bu risâledir).

4 — İstanbul, tarihsiz, taşbasması (Gümüşhaneli'nin "Garâibu'l-Hadisî ile bir arada basılmıştır).

5 — 1288/1871

6 — Mısır, 1303/1885, Bulak Matbaası.

Risâle Üzerine Yapılan Şerhler :

Davud b. Muhammed el-Karsî er-Rumi (Ö. 1160/1747) tarafından bir şerh yazılmıştır. Şerhin birçok yazmaları olduğu gibi, birkaç kerede basılmıştır.

a) — Yazmalar :

1 — S.K. — Çelebi Abdullah Ksm, nr. 388/10. risâle, (vrk. 195-222), 1156/1743 de yazılmıştır ve nr. 48.

2 — S.K. — Düğümlü Baba Ksm, nr. 59.

3 — İstanbul Beyazıt Kütüphanesi, nr. 809.

4 — Tunus Milli Kütüphanesi Hadis Yazmaları, nr. 456.

5 — Millî Eğitim Bakanlığı Eski Eserler Bölümü, Ankara, nr. 2214.

b) — Basmalar :

1 — 1272/1885.

2 — 1288/1871, Şeyh Yahya Matbaası.

3 — 1289/1872.

4 — İstanbul, 1293/1877, Matba-ı Amire.

5 — 1314/1896 Osmaniye Matbaası.

Şerh Üzerine Yapılan Haşiyeler :

1 — Şevket el-Müderris ismiyle maruf, Mustafa b. Salih Rıfık İstanbullu er-Rumi (Ö.1291/1874) Davud el-Karsi'nin şerhi üzerinde "Haşiye alâ şerhi Davudi'l-Karsi li usuli'l-hadis" ismiyle arapça bir haşiye yapmıştır.

2 — Yusuf Şükri Harputi (Ö. 1292/1875) "Haşiye alâ şerhi usuli'l-hadis li Davudi'l-Karsi"⁶ isimli haşiye yazmıştır.

Basmalar :

1 — 1217/1802 ve 1293/1876, Matba-ı Amire,

2 — 1292/1876, Dersaadet.

Türkçe Tercüme : Abdülaziz Ahmed Efendi Babakalali (Ö. 1296/1878)⁷ Davud el-Karsi'nin eserini "Mukarrıbu't-Talibin" ismiyle türkçeye çevirmiştir.

Diğer Hadis Eserleri :

1 — **Şerhu Hadisi Erbâin.** İmamı Birgivi telif ettiği bu kırk hadisi sekizinci hadise kadar şerhdebilmiştir. Geri kalan kısmını Akkirmani Muhammed (Ö. 1174/1760) şerhetmiştir.

Eserin birçok yazması vardır. Yazmalar arasında yalnız metin olanlar olduğu gibi,⁸ şerhleri ile birlikte olanlar da mevcuttur.⁹ Eser iki defa basılmıştır.

(6) Bursalı Mehmet Tahir Efendi, Osmanlı Müellifleri, İstanbul, I. cilt 1333/1914, II. cilt 1338/1929, II, 57. Müellife göre, eserin ismi "Şerhu alâ Usuli'l-Hadis Li Birgivi"dir. Halbuki Birgivi'nin eseri üzerine yapılan bir şerh değil, Davud el-Karsi'nin şerhi üzerine yapılan bir haşiyedir. (Bkz. S.K. — Tırnova Ksm, nr. 323; İzmirli İsmail Hakkı, nr. 450 ve Serez, nr. 241).

(7) Osmanlı Müellifleri, I, 384 müellifin yaşadığı tarihi vermiştir (1277/1870). Süleymaniye fişlerine göre yazar 1296/1878 de vefat etmiştir.

(8) S.K — Lâleli Ksm, nr. 489; Mihrimah Sultan Ksm, nr. 295; Dügümlü Babba Ksm, nr. 449 v.s.

(9) S.K — Lâleli Ksm, nr. 488; Aşır Efendi Ksm, nr. 26; Ayasofya Ksm, nr. 574; Fatih Ksm, nr. 478; H. Mahmut Ksm, nr. 591 ve Hamidiye Ksm, nr. 322 v.s.

Müellif eserini sekiz bölüme ayırmıştır: a— İsnadın izahı, b— Kelimelerin manası, c— Hadisteki kelimelerin gramer bakımından fonksiyonları, d— Hadisteki kelimelerin istiâre bakımından izahı, e— Kelimelerin şerhi, f— Hadisten çıkarılan neticeler ve hükümlerin izahı, g— Sorular ve cevaplar, h— Hadisle ilgili başka hususlar.¹¹

Hadisler genellikle Ebu Davud, ibn Mace, Tirmizi, Sahihi Müslim ve Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inden seçilmiştir.

2 — **Kitâbu'l-İman ve'l-İstihsan**: Bu eser Süleymaniye Kütüphanesi Atıf Efendi kısmı katalogunda hadis eserleri, Nuri Osmaniye Kütüphanesi katalogunda akâid eserleri arasında zikredilmiştir. Bu durumda eseri inceledik, eser hadis eseri olarak mütalâa edilebilir. Çünkü yazar hadisleri konulara göre zikretmiştir.

Eser arapçadır, neşredilmemiştir. Tarafımızdan üç yazması tesbit edilebilmiştir.¹²

Eser iki kısımdır: Kitâbu'l-İman ve Kitâbu'l-İstihsan. Kitâbu'l-İman dört ana bölüme ve birçok kısımlara ayrılmıştır. Dört ana bölümler şunlardır: a— İman ve İslâm, b— Kadere iman, c— Ahiret gününe iman, d— Peygambere iman.

Kitâbu'l-İstihsan da dokuz bölüme ve birçok kısımlara ayrılmıştır. Bölümler şunlardır: a— İlim, b— Ahlâk, — Allahın Kitabını, Peygamberin Sünnetini takibetmek ve orta yolu tutmak, d— Lisanın işledikleri, e— Hayvanlar, f— Yiyecek ve içecekler, g— Elbiseler ve ziynetler, h— Tıb, veba, büyü ve gelecekte haber verme (facılık), ı— Toplum ve inziva.

Hadisler genellikle Sahihi Buhari, Sahihi Müslim, Ebu Davud ve Tirmizi'den seçilmiştir.

Kısaltmalar:

Bkz. — Bakınız, Ksm. — Kısım, Nr. — Numara, Ö. — Ölüm, S.K. — Süleymaniye Kütüphanesi, İstanbul, Vrk. — Varak.

(10) 1289/1872 Matba-ı Amire ve 1323/1905 Matba-ı İkdâm.

(11) S.K — Lâleli Ksm, nr. 488, vrk. 12b.

(12) Nuri Osmaniye Kütüphanesi, eski nr. 1195, yeni nr. 886, 464 vrk, 1103/1691 de Abdullah b. Şeyh Müstekım b. Musa b. Hamza İbrahim tarafından istinsah edilmiştir ve nr. 1194, 412 vrk; S.K — Atıf Efendi Ksm, nr. 596-597, 1110/1698 de istinsah edilmiştir.

Risâle fi Usulî'l-Hadis'in Tercümesi :

Ey sadık talebe, hadis ehlinin istilahları vardır, muhaddislerin gayelerini anlamak isteyen kimsenin istilahları bilmesi gerekli olduğunu bil. Şarihi muhakkik, şerhu'l-muhaddisin'de bazı istilahlara işaret etmiştir. Bizde bazı açıklamalar yapmayı istedik. Şimdi söyleyeceğimiz şeyi dinle.

HADİS Muhaddislerin istilahında Resulullah'ın sözü, fiili ve takrirdir. Takririn manası : Bir şahsın Hz. Peygamberin huzurunda bir iş işlemesi veyahut bir söz söylemesidir, yanında olan şeye Resulullah'ın muttali olması, reddetmemesi, susması ve karar kılmasıdır. Bu hadisi takrirden hadise dahildir (yani kavli ve fiili hadis gibidir). (Muhaddislerden) bazısına göre, sahabeden, tabiinden sadır olan bu üç kısma (kavli, fiili ve takriri)da hadis denir. Buna göre hadis dokuz kısımdır :

MERFU Nebi'de son bulan (her hadise) denir. Ref bazan sarih olur, Nebi şöyle dedi, şöyle yaptı ve şöyle karar kıldı denildiği gibi. Bazan da ref sarih bir hüküm hakkında olur, sahabeden, tabiinden nakledilen emri malum gibidir. Ahiret ahvalleri, geçmiş ve gelecekle ilgili haberleri anlamada olduğu gibi, bu hususta akıl için bir yol yoktur (yani akıl bunları anlayacak güce sahip değildir).

MEVKUF Sahabede son bulan (hadise) denir.

MAKTU' Tabiinde son bulan (hadise) denir. (Muhaddisler arasında) meşhur olan mevkufun maktu' manasına kullanılmasıdır.¹³ Bundan sonra, senedin hadiscilerin istilahında hadis ricalinden ibâret olduğu hususunda asla senin şüphen olmasın. İsnad hadis ricali manasındır, fakat bazan isnad senet manasına da gelir. Hadis metni, isnadın kendisinde söz olarak son bulmasıdır. Bu kelama fiili, kavli dahildir. Zikredilen kulli kaideleri tanıdın, öyleyse hadisin isnad ve senede göre muttasıl ve munkatî' olmak üzere iki kısma ayrıldığını bil :

MUTTASIL (İsnad veya senetteki) râvilerden birinin asla düşmediği (hadistir).

MUNKATÎ' (İsnad veya senetteki) râvilerden birinin düştüğü (hadistir). Munkatî'in (birçok) kısımları vardır : Muallak ve mürsel gibi.

(13) Yani sahabenin söz, fiil ve takrirleri dinde hüccet olarak kullanılmaz. Maktu'da aynı hükme tabi olduğu için, bu manada mevkuf maktu' manasındadır.

MUALLAK Senedin başından bir veya birden fazla (râvisi) düşen munkatî' (hadise denir).¹⁴

MÜRSEL Düşme senedin sonunda olan munkatî' (hadise denir).¹⁵ Bazı muhaddislere göre mürsel munkatî' manasına olup, daha umumi manaya da gelir. İlk istilâh (yani mürselin munkatî' kısmından olması muhaddisler arasında) daha meşhurdur.

MU'DAL (Muhaddislerin) bazılarına göre¹⁶ (senedin herhangi bir yerinde) râvisi peşpeşe düşen (hadise) denir. Eğer düşme bir veyahut müteaddit yerlerde olur, fakat peşpeşe olmazsa buna munkatî' denir. Munkatî' bu son mana itibariyle daha genel mana ifâde eden munkatî'dan bir kısımdır. Munkatî' iki (yani birincisi genel, ikincisi özel) manaya itlak olunur, tasavvur gibi. Zira tasavvur kısımlara ayrılmış olan ilmin mürâdifi olan daha genel manaya ve ilimden bir kısım olan tasdikte mukabil de özel manaya itlak olunur.¹⁷

Daha genel manada olan munkatî'in kısımlarından birisi müdellestir.

MÜDELLES Râvinin şeyhinin ismini terketmesi, şeyhinin üstündeki bir şeyhten rivâyet etmesi ve şeyhinden işitmediği halde, ondan işitilmiş

(14) Bu çeşit rivâyete ta'lik denir. Sahihî Buhari'de bu çeşit rivâyete sıkça rastlanır. Bu bakımdan ta'likât Buhari'nin belli başlı özelliklerinden biridir. Bu sebepten Buhari'nin bu nevi rivâyetleri munkatî' nevinden sayılmaz. Bazı alimler munkatî' nevinden saymışlarsa da kabul görmemiştir.

(15) Mürselin meşhur tarifi, senedin sonunda tabiinden sonraki râvisi düşmüş olan haberdür. Yani herhangi bir tabinin "Hz. Peygamber şöyle dedi, şöyle yaptı yahut huzurunda şöyle yapıldı" diyerek hadisi nakletmesidir. (Bkz. İbn Hacer el-Askalani, Şerhu Nuhbeti'l-Fiker, Mısır 1934, s. 17).

Usulcülerle, fıkıh alimleri kelimenin lügat manasını ele alarak mürselle munkatî' ve hatta mu'dal arasında bir ayırım yapmamışlardır. Aynı görüşte olanlardan biride Hatib el-Bagdâdî'dir.

(16) Eğer bu düşme birbirini takibeden iki ve daha fazla râvi ile olursa, bu türlü hadislere mu'dal denir. Ancak düşme birbirini takip etmeksizin, meselâ iki ayrı yerde olursa bu da munkatî'dir. (Bkz. İbn Hacer, a.g.e., s. 18)

(17) Müellif burada tasavvur ile munkatî'in kısımları arasında bir benzetme yapmaktadır. İlimde tasavvur genel manada ilmi meseleleri düşünmektir, bir netice değildir. Dolayısıyla genel mana ifâde eden munkatî' ile tasavvur arasında bir benzeme vardır. Çünkü genel mana ifâde eden munkatî' tam bir neticeye varmış bir hüküm değildir. Halbuki ilimden bir kısım olan tasdikte mutlak bir anlayış ve bir hüküm vardır. Meselâ, bu doğrudur veya yanlıştır denildiği zaman neticeye varılmıştır, yani bir hükme varılmıştır. Aynı şekilde has olan munkatî'da da aynı durum mevzu bahistir. Bu hükümün dışında şu veya bu şekilde düşünme imkanı yoktu.

intibainı veren bir lafızla nakletmesidir. Bu işe tedlis ismi verilir.¹⁸ (Hadis alimlerine göre) isnatta tedlis zemmedilmiştir, mekruhtur. Ancak hadisin takviye edilmiş durumu müstesna.

MÜSNED Senedi muttasıl olan merfu hadise denir. Muhaddisler arasında müsnedin meşhur tarifi budur. Bazıları¹⁹ mevkuf veya maktu' olsun muttasıla mutlak olarak müsned ismini, bazıları da²⁰ mürsel, mudal veyahut munkatı' olsun merfu'ya müsned adını verdiler. Fakat (muhakkıklar arasında bilinen) birincisidir.

MUZTARİB Hadisin râvisi (diğer râviye) muhalefet ederse, muhalefet hadisin isnadında veyahut metninde takdim ve tehir, fazlalık ve noksanlık olursa, bir râvi başka bir râvi ile veyahut bir metin başka bir metinle değiştirilirse, bu hadise muztarib denildiğini bil.

MÜDREC Râvi kendi sözünü hadis lafızları arasına bir gaye ve bir maslahat için sokarsa buna müdrec denir.²¹

Şâz, münker ve muallel'de (zayıf) hadisin kısımlarındandır :

ŞÂZ Lügatte toplumdan çıkan kişi (manasına gelir). Muhaddislerin istilahında ise sika râvilerin rivâyet ettiği şeye muhalif olarak rivâyet edilen hadise denir. Eğer râvi sika olmazsa hadis merduttur, eğer râvi sika olursa merdut değildir. Hadiste tercih yolu hıfz ve zabt veyahut râvilerin çokluğu, diğer çeşitli tercihlerin lafızlarıyla olur. Râciha (hadisi) mahfuz, mercuha (hadisi) şâz denir.

(18) Tedlis iki kısımdır: 1— Tedlisu'l-isnad : Bu ençok görülen tedlis şekli olup, yukarıdaki tarifteki gibi olur. 2— Tedlisu's-şuyuh : Râvinin hadis rivâyet ettiği şeyhini bilinmeyen bir sıfat, künye veya neseb ile isimlendirilmesidir.

(19) Hatıbu'l-Bagdâdi (Ö. 463/1071) ve onu takibedenler (Bkz. Davud el-Karsî, Şerhu alâ metni usul'l-hadis lil Birgivi, İstanbul, 1326, Mahmut Bey Matbaası, s. 16)

Hatıbu'l-Bagdâdi müsnedi muttasıl lafızıyla tarif etmiştir. Bu tarife göre, mevkuf hadis muttasıl bir senetle geldiği zaman müsned olur. Yalnız Hatıbu'l-Bagdâdi senetli mevkufun nadiren geldiğini de açıklamıştır. (Bkz. İbn Hacer, a.g.e., s. 30)

(20) İbn Abdî'l-Berr (Ö. 463/1071) ve onu takibedenler. (Bkz. Davud el-Karsî, a.g.e., s. 17)

İbn Abdî'l-Berr müsnedin merfu olduğunu söylemiş ve isnada hiç iltifat etmemiştir. Ona göre isnad ister mürsel olsun, ister mu'dal veya munkatı' olsun, hadisin metni merfu olduğu zaman, bu hadis müsnettir. Ondan başka bu görüşe sahip olan kimse yoktur. (Bkz. İbn Hacer, a.g.e., s. 30 - 31)

MÜNKER Zayıf bir râvinin diğer zayıf râviye muhalif olarak rivâyet ettiği hadise denir. Fakat ikinci (râvinin) zayıflığı birincisinden daha azdır. Münkerin mukabili ma'ruftur.²² Münker ve maruf her ikisinde zayıftırlar, fakat münkerdeki zayıflık ma'rufta olan zayıflıktan daha çoktur. Şâz ve münker mecruhtırlar. Mahfuz²³ ve ma'ruf râcihtirler, mahfuzda zayıflık yoktur, ma'ruf zayıftır münkere nisbetle (râcihtir).

(Muhaddislerden) bazıları şâz ve münkerde muhalefet kaydına itibar etmediler ve sikanın rivâyette tek olarak rivâyet ettiğine şâz dediler. Bazıları da şâzda râvinin sika olmasına, münkerde râvinin zayıf olmasına itibar etmediler. Aynı şekilde bunlardan bazısına göre, münker zikredilen şekle mahsus değildir. Bu istilaha göre fısk, gaflet ve çok hata ile ta'n edilmiş hadis münkere dahildir. Şu (zikir ve beyan olunan) istilahatta münakaşa ve münâzaa yoktur.

MUALLEL İsmi meful sıgasındandır. Ta'lil hadiscilerin istilahında illetlerin ve gizli sebeplerin sahih isnatta bulunmasıdır. (Bu illet ve gizli sebepler) hadis ilminde maharetli ve kabiliyetli kimseler tarafından bilinir.²⁴

Hadisin sahih, hasen ve zayıf olmak üzere üç kısma ayrıldığını bil :

SAHİH Senedi sonuna kadar muttasıl olarak adl ve zabt ile nakledildiği sabit olan hadistir. Eğer bu vasıflar tam olarak bulunursa buna sahih lizâtihi denir. Sıfatlardan biri noksan ve kusurlu olur, bu noksanlık

- (21) İsnadın sevki esnasında bir değiştirme sebebiyle meydana gelirse, bu değişikliği ihtiva eden hadise müdrecü'l-isnad denir. Müdrecü'l-metn ise, metinde olmayan sözlerin metne girmesidir. Bu da bazan metnin başında, ortasında ve sonunda olur. Sonunda olan diğerlerine nisbetle daha çoktur. İdrac, ya dercolunan miktarı asıl hadis metninden ayıran bir başka rivâyetin gelmesiyle veya buna vakıf imamların açıklamasıyla, yahutta dercolunan kısmın Hz. Peygamber tarafından söylenmesinin imkansız olmasıyla bilinir. (Bkz. İbn. Hacer, a.g.e., s. 21-22)
- (22) Muhâlefet za'f ile olursa daha üstün olana ma'ruf, mukabiline de münker denir. (İbn Hacer, a.g.e., s. 14)
- (23) Râvinin hadisine, ya zabt fazlalığı, yahut adet çokluğu, yahut diğer tercih sebeplerinden birisi dolayısıyla, kendinden daha üstün bir râvi bakımından muhalefet meydana gelirse, râcihe (üstün olana) mahfuz, mukabiline (yani mecruha) şâz denir. (İbn Hacer, a.g.e., s. 13)
- (24) 'İlel hadis ilimlerin en karışık ve en ince kısımlarından biridir. Bunu ancak Allah'ın parlak bir anlayış, geniş bir hafıza, râviler hakkında tam bir bilgi, isnad ve metinler hakkında kuvvetli bir meleke verdiği kimseler nüfuz edebilir. Hadisciler arasında az kimse bu alanda şöhrete erişebilmiştir: Ali b. el-Medinî, Ahmed b. Hanbel, el-Buhari, Yakub b. Şeybe, Ebu Hatim er-Razi, Ebu Zur'a ve ed-Darakutni bunlardandır. (İbn Hacer, a.g.e., s. 21)

birçok tarıkla giderilirse sahih ligayrihi olur. Eğer birçok tarıkla (kusur ve noksanlık) giderilemezse hasen lizatihidir. Zayıf hadis, zayıflığı birçok tarıkla giderilirse hasen ligayrihi olur.

(Muhaddislerin) kelâmında zahir olan şudur : Zikredilen sıfatların hepsinde noksanlık giderilirse hasendir, esasta noksanlık zabt yönünden olur, diğer sıfatlar olduğu şekilde kalırsa hasen lizatihidir. Zikredilen sıfatların hepsinde noksanlık olursa zayıf ve hasen ligayrihi olur.

Bu kısımların manalarını bilmek için adâlet ve zabtın tahkiki gerekir :

1 — **Adâlet** Takva ve mürüvvete bağlı olarak sahibinin taşıdığı bir melekedir. Hadiscilerin nazarında takvadan kastedilen şirk, fısk ve bidat gibi kötü amellerden sakınmaktır. Küçük günahlardan sakınmak (hususunda alimlerin) ihtilafı vardır. Muhtar olan, küçük günahlara uyulmamasıdır, ancak küçük günah üzerinde devamlı durulursa, bu da büyük günah olur.

Mürüvvet Kötü (âdi) işlerden sakınmaktır. Çarşıda yemek ve içmek, umumi cadde de idrar yapmak ve bunlara benzer hususlar gibi.

(Ey sadık talebe) senin için gizli olmayan şudur : Râvilerin adâleti şahitlik yapanın adâletinden daha umumidir ki, birincisi kişiye şamildir, ikincisi değildir.

2 — **Zabt** Râvinin dilediği zaman hatırlayacak şekilde ihlâl ve unutkanlıktan uzak olarak, işittiklerini ve rivâyetlerini ezberlemesidir. Zabt, ister zabt-ı sadr olsun bu hatırlamakla ve kalbi nisyandan korumakla olur, ister kitapta zabt olsun, bu da edâ vaktine kadar yanında hıfzetmesi ve korumasıdır. Sonra aynı şekilde, bu kısımları ve zayıfın kısımlarını bilmek için adâlet ve zabta taalluk eden ta'nın vecihlerinin açıklanması gerekir.

Hadis alimlerinin adâletteki ta'nı beş kısma ayırdıklarını bil :

a — Kizbu'r-râvi, b — İthamu'r-râvi bi'l-kızb, c — Fısku'r-râvi, d — Bid'atu'r-râvi.

a — **Kizbu'r-râvi** Nebi'nin hadisinde kasdi olarak (râvinin) yalanının sabit olmasıdır.

Eğer hadislerden bir hadiste (râvinin) yalanı sabit olursa, râvi yalanla ta'n edilmiş olur, ister râvinin yalanı rivâyet ettiği hadiste veyahut başka hadiste olsun aynıdır, buna mevdû' ve muhtalak ismi verilir. Hadiscilerin istilahında mevdû' dan kastedilen budur.

Mevdû' hadiste bizzat yalanın ve vad'in (uydurmanın) olması şart değildir. Nebi'nin hadisinde kasten yalanı olan râvinin yalanı hayatı boyunca bir defa dahi olsa kabul edilmez. Eğer tövbe eder ve hali düzelirse rivâ-

yeti kabul olunur, yalancı şahitlik yapan bunun aksinedir. Eğer yalancı şahitlik yapan da tövbe ederse, şehâdeti kabul edilir. (Cumhuru muhaddisinde) bu görüştedir.

b — **İthamu'r-râvi bi'l-kizb** Nebi'nin hadisinde râvinin yalanı sabit olmadığı halde sözlerinde yalancılıkla meşhur olan kimsedir. Yalancılıkla itham edilip ta'n edilen râvinin hadisine metruk denir. Hadisine metruk denilen bir kimse yalandan tövbe eder ve açık bir şekilde durumunu düzeltir, iyileşme alâmetleri gösterirse hadisini almak caiz olur.

c — **Fisku'r-râvi** Bununla kastedilen amelde olan fısktır, itikatta olan değildir. Zira fısık bid'ata, yalanda fıskta dahildir. Fakat ta'n yalancılıktan dolayı daha şiddetli olursa, bunun hükmü diğerine (evvelkisine) zıttır, yani yalan itibariyle ta'n asla kabul edilmez. (Muhaddisler) onu (yalanı) fısktan ayırmışlardır.

d — **Cehâletu'r-râvi** Bununla kastedilen râvinin isminin bilinmemesidir. Râvinin isminin bilinmemesi hadiste ta'ndır, çünkü râvi sikamıdır, sika değildir bilinmez. Bir kimse haber verdi veyahut bir şeyh rivâyet etti denildiği zaman, işte bu hadise müphem denir. Bu hadis makbul değildir, ancak sahâbi müphem olursa makbuldür, zira sahâbilerin hepsi adildirler. Eğer müphem kişi ta'dil ibaresi ile zikredilirse (kişi müphem olduğundan ona itimat edilmesi için) adl veyahut sika rivâyet etti denilmelidir. Bu konu (muhaddisler) arasında ihtilâflıdır. Doğru olan bu hadisin (evvelkisi gibi) makbul olmamasıdır, ancak (cerh ve ta'dilde) hazık bir imam bu sözü söylerse başkadır.

e — **Bid'atu'r-râvi** Bu, râvinin Resulullah'tan malum ve maruf olanın aksine, inkar ve inat olmaksızın şüphe ve tevil ile bir şeye inanmasıdır. Zira inkar ve inat yoluyla olursa küfürdür. (Her ne kadar muhaddisler mübtedinin hadisinde ihtilâf ettilerse de) mübtedinin hadisi kabul edilmez.

Zabt ile ilgili ta'n vecihleri, ilk vecihlerde olduğu gibi, beştir:

a — Fertu'l-gafle, b — Kesretu'l-galat, c — Muhâlefetu's-sikât,

d — Sûu'l-hıfz.

a - b — **Fertu'l-gafle ve kesretu'l-galat** Bu ikisi birbirine yakındırlar. Semâda gaflet (daha çok) hadise hamlolunur; semâda galat ise (daha çok) edâya hamlolunur.²⁵

(25) Bazı kere aksi olur, yani galat çok defa hadise, semâda çok defa edâya hamlolunur.

c — **Muhâlefetu's-sikât** Muhâlefet ister senette, ister metinde olsun, bu ikisinin birçok neveleri vardır. (Râvinin sikâta muhâlefeti) şâz olur. Muhâlefet zabta müteallik ise ta'n ile ilgili vecihlerin meydana gelmesine sebep olur. Râvinin muhâlefet üzere olmasının sebebi zabt ve hıfzın olması, hadisın tağyir ve tebdilden korunamamasıdır.

d — **el - Vehm** Râvinin rivâyetinin esasının tevehhüm üzere olmasıdır. Vehim çok defa isnatta, nadiren de metinde olur. Fakat bu ilme muttali olmak hadis ilimlerin en derini ve en incesidir (en zorudur). Bu ilim erbabından olan mütekaddimlerde olduğu gibi, buna muttali olmak ancak anlayışı parlak, isnatları ve metinleri geniş bir şekilde ezberleyen, râvilerin mertebelerini, isnad ve metinlerin durumlarını tam olarak bilen kimse için mümkündür.

e — **Sûu'l-hıfz** Bu râvinin sevabının hatasına galip gelmemesidir. Râvinin hıfzı ve onu hatırlaması yanılmasından ve unutulmasından daha çok olmamasıdır. Hatasının sevabı üzerine galip gelmesi veyahut ikisinin müsavı olması ayındır. Sehv (yanılma) ve nısyan (unutma) da böyledir.

Sûu'l-hıfz'dan kurtulmak mutlak olarak hatanın olmamasıyla veyahut doğru işitmenin hata üzerine galebe çalmasıyla olur. Bu durum sehv ve nısyan için de böyledir.

Garib Sahih hadiste râvi adedi her yerde veya bazı yerlerde tek olursa garib denir.²⁶

Aziz Eğer sahih hadiste râvi adedi her yerde veya bazı yerlerde iki olursa aziz denir.²⁷

Meşhur ve Müstefiz Sahih hadisteki râvi adedi her yerde veya bazı yerlerde ikiden daha fazla olursa meşhur ve müstefiz olur.²⁸

(26) Bir şahsın rivâyetiyle tek kaldığı haber olup, senedin hangi tarafında tek kalma meydana gelirse, ona göre garib-i mutlak ve garib-i nisbi diye iki kısma ayrılır. (İbn Hacer, a.g.e., s. 6)

(27) İkiden az kişilerin ikiden az kimselerden rivâyet etmesidir. Bu şekilde isimlendirilmesi, ya az bulunduğu içindir, yahutta başka isnadla geldiği için kuvvetlenmesindedir. (İbn Hacer, a.g.e., s. 5)

(28) Bu, ahad'ın ilk kısmıdır ve ikiden çok râvi ile tahdit edilmiş haber olup, muhaddisler nazarında meşhurdur. Fıkıh imamlarından bir cemaate göre de buna müstefiz denir. Bazıları müstefizle meşhur arasında ayırım yapmışlar ve müstefizin baştan sona kadar eşit sayıdaki çoğunluk tarafından rivâyet edildiğini söylemişlerdir. Meşhur tabiri, tarif olunan haberlere denildiği gibi, bir veya daha fazla isnadı olan yahut hiç isnadı olmayan ve halk dilinde meşhur olan haberlere de denir. (İbn Hacer, a.g.e., s. 5)

Mütevâtir Râvilerin (adedi)²⁹ her yerde çok olur ve râvilerin yalan üzerine birleşmeleri aklen caiz olmazsa bu (hadise) mütevâtir denir.

Ferd Garibe aynı zamanda ferd diye isim verilir. Râvinin her yerde tek olmasına ferd-i mutlak ismi verildiği senin için gizli değildir. Eğer râvi bir yerde tek olursa ferd-i nisbi adı verilir. Hadisin garib ve ferd olması için râvinin bir yerde tek olması ve müteaddit yerlerde de birden fazla olması kafidir.

Aziz, Meşhur ve Garib Râvinin her yerde sarahaten veya zimmen iki olmasına aziz; râvinin her yerde açık bir şekilde ikiden fazla olmasına meşhur; bazı yerlerde bir, geri kalan yerlerde iki veyahut daha çok olursa garib olduğu gibi, eğer bazı yerlerde iki, bazı yerlerde ikiden fazla olursa aziz olur.

Bazısının bazı yerlerde sarih olmasından sonra, aziz'de râvinin her yerde açık veyahut gizli olarak iki olmasının manasını öğrendin.

Bu açıklamadan sonra, sen muhaddislerin sözlerinden az olanın çok olana hükmettiğini öğrendin. Bu araştırmadan anladın ki, garabet sıhhatli olmaya engel teşkil etmez. Zira (haberi) ahadlardan herbirinin ricalleri sikadır. Çoğunun nazarında garabetten kastedilen ta'nın kısımlarından olan şâzlardır.

Şâzın, münkerin ve muallelin (yukarıdaki) açıklamasında geçtiği gibi, bazan şâzlar garabet manasına, râvinin tek olması anlamına gelir. Şâzlar (cumhur nazarında) bu mana ile sıhata, garabetin sıhata (zıt) olmadığı gibi, zıt değildir.

Bundan sonra, eğer sen sahih lizatihi ve gayrihi'nin, hasen lizatihi ve gayrihi'nin manasını bilersen, zayıfta da sahih ve hasen olan muteber şartların hepsinin veyahut bazısının bulunmadığını bilmekte gaflet etmezsın.

Zayıfın birçok kısımları vardır, sahih lizatihi, hasen lizatihi ve gayrihi'nin de aynı şekilde mertebeleri vardır. Bazısının bazısına tercihi, amel ve delil yönünden farklılığı, sahih ve hasendeki müşterek şartlardan sonra, bu sıfatların ve derecelerin çeşitli olmasındandır. Bu bize muteber kitaplardan hadisin kısımlarını anlamada kolaylık sağlar. Burada tafsilin (yani bü-

(29) Doğru olan görüşe göre, tevatürde rivâyet edenlerin sayısını tayine gerek yoktur. Buna rağmen, bazıları sayıyı tayin ederek dört kişinin rivâyetiyle haber mütevâtir olur demişlerdir. Bazılarına göre bu sayı beş, bazılarına göre yedi, on, oniki, kırk, yetmiş v.s.'dir. Bu sayıları ileri sürenlerin her biri bir delille isnat etmiş ve bu sayıda gelen haberin ilim ifade edeceğini söylemiştir. (İbn Hacer, a.g.e., s. 3)

tün usulü hadis ile ilgili kaidelerin) bilinmesi gerekli değildir. Fakat şu anda din kardeşlerimiz ve yardımcılarımız bazı hadislerdeki zorlukların düzeltilmesi ile meşgul oldukları da, şu esâmilerin işitilmesinde mütehayyir oldu. Biz (delilleri ile birlikte esâmileri) onların hayretini gidermek için açıkladık.

Bizi hidâyete eriştiren Allah'a hamd olsun, Allah bizi hidâyete eriştirmeseydi hidâyete erişemezdik.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الحلم ايها الطالب الصادق ان لاهل الحديث اصطلاحات لا بد من معرفتها
 لمن اراد ان يطبع مرادهم من اطلاقاتهم. فلما اشار البشارح المحقق
 في شرح الحديثين الى بعض مصطلحاتهم اردنا ان نفضل بعض التفاصيل
 فاستمع لما نقول في الحديث في اصطلاح الحديثين قول الرسول صلى الله
 تعالى عليه وسلم وفعله وتقريره ومعنى تقريره صلى الله عليه وسلم ان شخصا
 فعل فخلا او قال قولاً في حضرته صلى الله تعالى عليه وعلى من لديه فاطلع
 صلى الله عليه وسلم عليه ولم يتكلم وسكت وقرر وهذا التقرير ايضا
 داخل في الحديث وعند البعض هذه الاقسام الثلاثة من الصحابة والتابعين
 رضوان الله تعالى عليهم اجمعين ايضا حديث فعلي هذا يكون الحديث
 تسعة اقسام وما انتهى اليه صلى الله تعالى عليه وسلم يسمى مرفوعا والرفع
 قد يكون صريحا كما يقال قال النبي صلى الله عليه وسلم او فعل او قرر كذا
 وقد يكون في حكم الصريح كما نقل عن الصحابة والتابعين امر معلوم انه
 لا سبيل للعقلية كاحوال الآخرة والاختيار عن الامور المباحية والآنية
 وما انتهى الى الصحابة رضي الله تعالى عنهم يسمى موقوفا وما انتهى الى
 التابعين يسمى مقطوعا والمشهور ان الموقوف يطلق على المقطوع ايضا

ثم لا يذهب عليك أن السند في اصطلاحهم عبارة عن رجال الحديث
والإسناد ايضا بمعنى ذكر السند ومثل الحديث عبارة
عما ينتهي اليه الإسناد من الكلام فاذا عرفت هذا فاعلم ان الحديث
ينقسم نارة الى المتصل والمنقطع فالمتصل هو الذي لم يسقط من رواته
شخص والمنقطع هو الذي سقط شخص من رواته ؛ وللمنقطع اقسام
كالعلق والمرسل ؛ العلق هو المنقطع الذي كان السقوط فيه من مبادئ
السند واوله سواء كان الساقط واحدا او أكثر والمرسل هو المنقطع الذي
كان السقوط فيه من آخر السند وعند بعض المحدثين المرسل بمعنى المنقطع
بالمعنى الاعم والاصطلاح الاول اشهر وقال بعضهم الساقط ان كان
متعددا متواليا فهو معضل وان كان واحدا او أكثر لكن لم يكن متواليا
بل من مواضع متعددة فهو منقطع فالمنقطع بهذا المعنى قسم من المنقطع
بالمعنى الاعم فالمنقطع يطلق على المعين كالنصير فانه يطلق على المعنى
الاعم مراد فالعلم المقسم وعلى المعنى الاخص المقابل للتصديق الذي هو
قسم منه ؛ ومن اقسام المنقطع بالمعنى الاعم المدلس وهو ان يترك الراوي
اسم شيخه ويروي عن شيخ فوق شيخه واتى بلفظ يوه السماع منه وهو
لم يسمع منه ويسمى هذا العمل تدليسا وهو مذموم مكروه الا اذا كان فيه
غرض صحيح ؛ والحديث المرفوع ان كان سنده متصلا يسمى مسندا وهذا
هو الاصطلاح المشهور وبعضهم يسمون المتصل مطلقا مسندا وان
كان موقوفا او مقطوعا وبعضهم يسمون المرفوع مسندا وان كان
مرسلا او معضلا او منقطعا لكن التعمد هو الاول ؛ ثم اعلم ان الراوي
للحديث ان وقع منه اختلاف في سنده او نمسه بتقديم او تأخير
او زيادة او نقصان او ابدال راو مكان راو آخر او ابدال متن مكان
متن آخر فهذا الحديث يسمى مضطربا ؛ وان ادرج الراوي كلامه

بين الفاظ الحديث لغرض صحيح ومصلحة تسمى ذلك مدرجا ومزاهما
 الحديث الشاذ والمنكر والمعلل الشاذ في اللغة فرد خرج من الجماعة وفي
 اصطلاح المحدثين حديث روى مخالفا لما رواه الثقات فان لم يكن الراوي
 ثقة فهو مردود وان كان ثقة فالسبيل فيه بالترجيح بمزيد حفظ وضبط او
 بكثرة الرواية وسائر وجوه الترجيح والراجح يسمى محفوظا والمرجوح
 يسمى شاذ او المنكر هو الحديث الذي رواه راو ضعيف مخالفا لما رواه راو
 ضعيف آخر لكن ضعفا الثاني اقل من ضعف الاول ومقابل المنكر المعروف
 بالمنكر والمعروف كلاهما ضعيفان لكن الضعف في المنكر اكثر منه في المعروف
 فالشاذ والمنكر مرجوحان والمحفوظ والمعروف راجحان لكن ليس في
 المحفوظ ضعف والمعروف ضعيف بالنسبة الى المنكر. وبعضهم لم يعتبروا
 في الشاذ والمنكر قيد المخالفة وقالوا الشاذ ما رواه الثقة وكان منفردا في
 هذه الرواية وبعضهم لم يعتبروا في الشاذ كون الراوي ثقة ايضا وبعضهم
 لم يعتبروا في المنكر كون الراوي ضعيفا ايضا وكذا المنكر عند هذا البعض ليس
 مخصوصا بالصورة المذكورة في حديث المطعون بالفسق والغفلة وكثرة
 الخلط داخل في المنكر بهذا الاصطلاح وهذه الاصطلاحات لامشاحان فيها
 المعلل بصيغة اسم المفعول التعليل في اصطلاحهم اسناد فيه علة واسباب
 قاذحة في صحته ويعرفها اهل المهارة والحذابة في علم الحديث ثم اعلم ان
 للحديث اقسام ثلاثة الصحيح والحسن والضعيف فالصحيح هو الحديث الذي
 ثبت بقدر عدل ضابط متصل اسناده الى المنتهى فان كانت هذه الصفات على
 وجه الكمال فهو الصحيح لذاته وان كان فيها نوع قصور ونقصان فان كان
 النقصان منجبرا ككثرة الطرق فهو الصحيح لغيره وان كان لم ينجر بكثرة الطرق
 فهو الحسن لذاته وان كان الحديث الضعيف فلا ينجر بضعفه بكثرة الطرق
 فهو الحسن لغيره والظاهر من كلام القوم ان الحسن ما نطق فيه

النقصان في جميع الصفات المذكورة لكن التحقيق ان النقصان في الحسن
لذاته ليس الا في الضبط وباقي الصفات باقية على حالها وفي الضعيف و
الحسن لغيره النقصان في جميع الصفات المذكورة ثم لا بد من تحقيق معنى
العدالة والضبط ليعلم حقا يق هذه الاقسام اما العدالة فهو ملكة تحمل
صاحبها على ملازمة التقوى والمروءة المراد من التقوى عندهم الاجتناب
عن الاعمال السيئة من الشرك والفسق والبدعة وفي الاجتناب عن الصغائر
اختلاف والمتارعة الا اذا كان الاقدام على الصغيرة على سبيل
الدوام فانه ايضا كبيرة والمراد بالمروءة التنزه عن الافعال الخسيسة كالاكل
والشرب في السوق والبيوت في الشوارع العام وامثال ذلك ثم لا ينبغي عليك
ان عدل الرواة اعم من عدل الشهادة لشمول الاول العبد دون الثاني واما
الضبط فهو ان يحفظ الراوي مسموعه ومرويته عن الفوات والاخلال بحيث
يتمكن من استحضاره حيث شاء ثم الضبط اما ضبط الصدر فهو بالتذكر
وحفظ القلب عن النسيان واما ضبط الكتاب فهو بحفظه وصيانته عند
نفسه الى وقت الاداء ثم لا بد ايضا من بيان وجوه الطعن المتعلقة بالعدالة
والضبط لمعرفة هذه الاقسام وللمعرفة اقسام الضعيف اعلم ان علماء الحديث
حصروا وجوه الطعن في العدالة في خمسة الاول كذب الراوي الثاني اتهامه
الثالث فسقه الرابع جهالته الخامس كونه مبتدعا اما كذب الراوي فهو ان يكون
ثابت الكذب عمدا في الحديث النبوي فاذا ثبت كذبه في حديث من الاحاديث
فهو مطعون بالكذب وحديث الراوي المطعون بالكذب سواء كان كذبه فيه
ا في حديث آخر يسمى موضوعا ومختلفا وهذا هو المراد من الموضوع في
اصطلاحهم وليس في الحديث الموضوع شرط ان يكون الكذب والوضوح
فيه بعينه والراوي المتعمد بالكذب في الحديث النبوي وان وقع الكذب
منه في مدة عمره مرة واحدة في واحد لم يقبل حديثه وان تاب واحسن

حاله بخلاف مباح الزور فإنه اذا تاب نقل شهادته كذا قالوا واما اتهام
 الراوي بالكذب فهو ان يكون مشهورا بالكذب في الاقوال وان لم يثبت كذبه
 في الحديث النبوي على صاحبه الصلوة والسلام وحديث الراوي المطعون
 باتهام الكذب يسمى متروكا كما يقال حديثه متروك ومثل هذا الشخص
 لو تاب عن الكذب واصبح حاله بحيث ظهر ولا ح آثار الصلاح من ناصية
 حاله يجوز ان يسمع حديثه واما فسق الراوي فالمراد به هو الفسوق في
 العمل لا في الاعتقاد فإنه داخل في البدعة والكذب داخل في الفسوق لكن لما كان
 الطعن باعتباره اشد وحكمه مبينا افرده واما الجهالة الراوي فالمراد
 به ان لا يكون اسمه معلوما فجهالة اسمه طعن فيه لأنه لم يعلم انه ثقة
 او لا كما يقال اخرج رجل او خرج شيخ وهذا الحديث يسمى مبهما وهو غير
 مقبول الا اذا كان صحابيا فان الصحابة كلهم عدول ولو ذكر المبهم بجملة
 التعديل كان يقال اخرج عدل وثقة ففيه اختلاف والصحيح انه غير مقبول
 ايضا حتى يسميه الا اذا قاله اما محاذق واما بدعة الراوي فهو ان يكون
 مقلدا بشي على خلاف ما هو معروف ومعلوم من رسول الله صلى الله
 تعالى عليه وسلم بنوع شبهة وتأويل لا بطريق الجحود والعناد فإنه كفر
 وحديث المبتدع مردود تورعا به واما وجوه الطعن المتعلق بالضبط
 فهو ايضا خمسة الاول فرط الغفلة الثاني كثرة الغلط الثالث مخالفة
 الثقات الرابع الوهم الخامس سوء الحفظ اما فرط الغفلة وكثرة الغلط
 فيما متقاربان الغفلة في السماع وتخلل الحديث والغلط في السماع
 وادائه واما مخالفة الثقات فهو اما في الاسناد او في المتن وهما على انواع
 متعددة وهي توجب الشذوذ في الحديث وجعلها من وجوه الطعن
 المتعلق بالضبط بسبب ان الباعث على هذه المخالفة هو عدم الضبط
 والحفظ وعدم صيانتها عن التغيير والتبديل واما الوهم فهو ان يكون

بناء رواية الراوى على توهمه وذلك يقع في الاسناد غالباً وفي المتن نادراً
ولكن الاطلاع عليه من انحصر علوم الحديث وادقها ولا يحصل هذا
الاطلاع الا لمن اوتي له فهم ثاقب وحفظ واسع للاسناد والمتون
ومعرفة كاملة بمراتب الراوى واحوال الاسانيد والمتون كما كان للثقة ^{بين}
من ارباب هذا الفن واما سوء الحفظ فهو ان لا يكون صوابه غالباً على
خطائه ولا يكون حفظه واثباته اكثر من سهوه ونسيانه سواء كان خطأ
غالباً على صوابه او كانا متساويين وكذا السهو والنسيان فالخاص عن
سوء الحفظ ليس الا بعدم الخطاء مطلقاً او بغلبة سمع الصواب عليه
وكذا السهو والنسيان يتم اعلم ان الراوى في الحديث الصحيح ان كان واحداً
في جميع المواضع وفي بعض المواضع ^{يتم} يتم وان كان اثنين يسمى عزيراً
وان كان اكثر من اثنين يسمى مشهوراً ومستفيضاً فان كانت كثرة الرواة
في كل موضع يحد لا يجوز العقل تواضعهم على الكذب يسمى متواتراً والغريب
يسمى فرداً ايضاً ولا يخفى عليك ان الراوى ان كان واحداً في جميع المواضع
يسمى فرداً مطلقاً وان كان في موضع واحد يسمى فرداً نسبياً فيكون
الحديث غريباً وفرداً يكتفي كون الراوى واحداً في موضع واحد وان كان
في مواضع متعددة اخرها اكثر من واحد ففي العزير لا بد ان يكون الراوى
في جميع المواضع اثنين صريحاً او ضمناً وفي المشهور لا بد في جميع المواضع
كثيراً اكثر من اثنين صريحاً كله فان كان في بعض المواضع اثنين وفي
بعضها اكثر من اثنين فهو داخل في العزير كما انه ان كان في بعض المواضع
واحداً وفي باقي المواضع اثنين او اكثر يكون غريباً فعلم ان معنى كون
الراوى في العزير في جميع المواضع اثنين ان يكون صريحاً او ضمناً بعد
كون البعض في بعض المواضع صريحاً بين هذا التفصيل علم معنى قولهم
في هذا الفن يحكم الاقل على الاكثر وقد عرفت من هذا التحقيق

ان الغرابة لا هنا في الصحة لان كل واحد من آحاد رجاله ثقة وقد تطلق
 الغرابة ويزاد بها الشذوذ الذي هو من اقسام الطعن عند الاكثر في
 الحديث كما سبق في بيان الشاذ والمنكر والمحلل وقديحي الشذوذ
 بمعنى الغرابة بمعنى كون الراوي منفردا فلا ينافي في الشذوذ بذلك المعنى
 الصحة كالانفا فيها الغرابة ثم لا تغفل انك اذا عرفت معنى الصحيح لذاته
 ولغيره ومعنى الحسن لذاته ولغيره علمت ان الضعيف هو الذي
 فقد فيه الشروط المعتبرة في الصحة والحسن كلا او بعضها فاقسام
 الضعيف متعددة متكثرة ومراتب الصحيح والحسن لذاتهما ولغيرهما ايضا
 متفاوتة بعضها فوق بعض في الرجمان والعمل والاجتهاد بتفاوت
 تلك الصفات ودرجاتها بعد الاشتراك في اصل الصحة والحسن
 هذا ما تيسر لنا في تحقيق اقسام الحديث من الكتب المعتبرة ومعرفة
 هذا التفصيل وان لم تكن ضرورية هنا ولكن لما كان اخواننا في الدين
 واعواننا في طلب اليقين مستغلين بتصبح المشكلات في بعض الاحاديث
 في هذا الاوان والحين وكانوا متحيرين عند سماع هذه
 الاسماء والطالبن لبائنا فصلنا ها ازالة الخبرتهم
 الحمد لله الذي هدينا لهذا وما كنا
 لنهتدى لولا ان هدينا
 الله

محمد بن
 محمد بن
 محمد بن

١٢٢٦